

Orlov, 2001 – Mystetstvo i pedahohichni tekhnolohiyi / V. Orlov // Mystetstvo ta osvita № 1. – 2001. – S. 11-12.

Pal'chevs'kyu, 2008 – Pedahohika / S. S. Pal'chevs'kyu // Navch. posib. 2-e vyd. / Karavela; – K.: Bibliohr., 2008. – S. 495-496.

Надійшла до друку 15.06.2014.

УДК 378+316.42+304.3(477)

Микола Кудря

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ І ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В статті дається визначення поняття «освітнє середовище» та його особистісних компонентів; характеризується сучасний етап розвитку системи вищої освіти України з її інтеграцією у світовий освітній простір із створенням нової парадигми освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, яка має чіткі національні переконання. Розкривається реалізація виховного потенціалу освітнього середовища; підкреслюється важлива роль національного компоненту у змісті професійної освіти фахівця під час процесу формування національної ідентичності. Визначаються основні характеристики освітнього середовища, що забезпечать ефективне та інтенсивне формування позитивної національної ідентичності студентів. Доводиться, що комплексне застосування умов його функціонування в освітньо-виховному процесі стане важливим фактором впливу на формування всебічно розвинутої особистості, яка крім професійних знань, вмінь та навичок буде мати сталу громадянську позицію, позитивну національну свідомість. Зазначається, що зміст навчального матеріалу та, національний компонент виступають потужним чинником національної ідентифікації студентів, оскільки спрямований, насамперед, на підвищення рівня когнітивної складової національної ідентичності; його акцентуація стає можливою через самоусвідомлення суб'єктами освітнього середовища національної компетенції як складової професійної компетенції, що сприяє формуванню в особистості загальної та професійної культури, засвоєнню загальнолюдських та національних цінностей.

Ключові слова: *освітнє середовище, інформаційно-освітнє середовище, громадянська позиція, особистісні компоненти, національний компонент, націєтворча функція освітнього середовища, національна свідомість, національна ідентичність студентів.*

В статье даются определения понятия «образовательная среда» и ее личностных компонентов; характеризуется современный этап развития

системы высшего образования Украины с ее интеграцией в мировое образовательное пространство с созданием новой парадигмы образования, направленной на формирование образованной, творческой личности, которая имеет четкие национальные убеждения. Раскрывается реализация воспитательного потенциала образовательной среды; подчеркивается важная роль национального компонента в содержании профессионального образования специалиста в процессе формирования национальной идентичности. Определяются основные характеристики образовательной среды, которые обеспечат эффективное и интенсивное формирование позитивной национальной идентичности студентов. Доказывается, что комплексное применение условий его функционирования в образовательно-воспитательном процессе станет важным фактором влияния на формирование всесторонне развитой личности, которая кроме профессиональных знаний, умений и навыков будет иметь постоянную гражданскую позицию, позитивную национальную сознательность. Указывается, что содержание образовательного материала и национальный компонент выступают мощной силой национальной идентификации студентов, поскольку направленный, прежде всего, на повышение уровня когнитивной составной национальной идентичности; его акцентуация становится возможной через самосознание субъектами образовательной среды национальной компетенции, которая способствует формированию в личности общей и профессиональной культуры, усвоению общечеловеческих и национальных ценностей.

Ключевые слова: образовательная среда, информационно-образовательная среда, гражданская позиция, личностные компоненты, национальный компонент, нации творческая функция образовательной среды, национальное сознание, национальная идентичность студентов.

In the article the phenomenon «educational environment» and its personal components are defined; the modern stage of developing the system of higher education of Ukraine with its integration into world educational area forming the new paradigm of education directing on forming an intelligent creative personality with distinct national convictions are characterized. The realization of the educative potential of educational environment is revealed; the important role of the national component in the contents of the specialist's professional education during forming the national identity is accentuated. The main characteristics of educational area which provide the effective and intensive forming the positive national identity of students are distinguished. We prove that the complex conditions use of its functioning in the educational process will become the important factor of influence on forming all round developed personality who, excepting the professional knowledge and skills, will have the stable civil position, the positive national awareness. It is mentioned that the content of educational material and the national component are set out as the principal factor of the students' national identification since directing firstly on improving the level of the cognitive component of the national identity; its accentuation becomes possible through self-realization by subjects of the educational area of the national competence as a constituent of the professional competence which promotes forming the general and professional culture in a personality, learning common to all mankind and national values.

Key words: educational environment, informative-educational environment, personal components, civil position, personal components, national component, nation

creative function of educational environment .national awareness, national identity of students.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи вищої освіти України характеризується її інтеграцією у світовий освітній простір. Це супроводжується створенням нової парадигми освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, яка має чіткі національні переконання. У цьому контексті стає актуальним завдання перетворення освітнього середовища вищого навчального закладу на високоорганізовану спільноту з прогресивними, національно налаштованими системами цінностей, продуктивною діяльністю, здатну забезпечити умови становлення особистості, яка компетентно вирішує як власні професійні проблеми, так і відзначається активною громадянською поведінкою, позитивною національною ідентичністю.

На процес формування національної ідентичності впливають різноманітні за силою, напрямком та впливом фактори (соціально-економічний стан держави; державний устрій; мова спілкування; релігія; національні цінності та ідеали; історія; культура та ін.), а от сила та напрямок їх дії безпосередньо залежить від оточення, в якому знаходиться студент. На думку вчених, найбільше значення в соціалізаційних процесах молоді людини відіграє освітнє середовище вищого навчального закладу, під впливом якого особистість студента перебуває протягом усього періоду навчання, а значить весь період інтенсивного становлення ідентичностей.

Мета написання статті. Розглянути освітнє середовище як частину просторово-предметного оточення та дати його визначення як педагогічному феномену, який впливає на розвиток і збереження національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів.

Завдання. Автором поставлені такі завдання: дослідити як середовище, в тому числі й освітнє, розглядається зарубіжними й вітчизняними вченими; дати сучасне визначення понять «середовище» й «освітнє середовище»; розкрити його особистісні компоненти й націє творчі функції та підкреслити важливість національного компоненту у змісті професійної підготовки фахівця у процесі формування національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Середовище, в тому числі й освітнє, як частина просторово-предметного оточення розглядається як зарубіжними (Т. Менг, В. Ясвін та ін.), так і вітчизняними (І. Бех, Н. Рибка та ін.) дослідниками.

Освітнє середовище вишу вивчається як педагогічний феномен, фактор професійного самовизначення, соціокультурного розвитку студентів, професійної самосвідомості, адаптації студентів в умовах оптимізації освітнього середовища, формування професійної та громадянської компетентностей. Освітнє середовище досліджується як засіб розвитку творчої особистості студента (С. Пімонова, І. Подольська), самореалізації особистості. Але його роль у формуванні національної ідентичності залишається вивченою недостатньо.

Сучасне визначення поняття «середовище» виражає «сукупність умов і впливів в одному оточенні та їхній розвиток». У філософських працях середовище розглядають як «навколишній світ», як «протилежний полюс природженої здібності», як «простір і матеріал для розвитку», за допомогою яких здібність прокладає собі шлях; як оточення, сукупність природних умов, у яких протікає діяльність людської спільноти й від яких залежить її існування. Середовище характеризується множинністю, якісним розмаїттям, суперечливістю впливів. Прийнято поділяти чинники середовища на три групи (макро-, мезо- та мікрочинники) залежно від масштабу середовища та від активності й опосередкованого впливу відповідного чинника.

Середовище організовується відповідно до принципу варіативності як «єдність розмаїття»; системо утворювальним показником є активність суб'єктів середовища («активний студент – активний викладач – активне середовище»); освітнє середовище кожного особливий особистісний простір пізнання й розвитку; порушення когнітивної рівноваги між людиною й середовищем розглядається як рушійна сила розвитку особистості; гуманітарний характер і гуманітарний потенціал інформаційно-освітнього середовища; варіанти використання середовища включають: сприйняття, вимогу, уяву, заповнення, відтворення, перешкоджання.

Л. Панченко з'ясувала, що інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти розглядається в таких аспектах: як сукупність умов і впливів у одному оточенні; як сукупність апаратних, програмних, методичних, інформаційних, інтелектуальних, фінансових ресурсів; як педагогічна система, що включає учнів, викладачів, засоби навчання; як чинник розвитку особистості тих, хто навчається, і тих, хто навчає, та розкриття їхнього творчого потенціалу й талантів. Л. Панченко запропонувала визначення інформаційно-освітнього середовища університету як відкритої, багатовимірної педагогічної реальності, що включає психолого-

педагогічні умови, сучасні інформаційно-комунікаційні технології й засоби навчання та забезпечує взаємодію і співпрацю, розвиток особистості викладачів та студентів у процесі вирішення освітніх завдань [Панченко, 2011: с. 20-26].

Виходячи з тези про те, що рівень сформованості національної ідентичності вищої освіти має сутнісною складовою всебічний розвиток національної ідентичності студентів, тому роль освітнього середовища в процесі формування національної ідентичності є надзвичайно важливою.

Враховуючи той факт, що на даний момент рівень сформованості національної ідентичності значної частини молоді не відповідає сучасним вимогам, ми приходимо до висновку, що існує нагальна потреба в розробці навчально-виховної системи, яка б, з одного боку, готувала висококваліфікованого спеціаліста у певній галузі господарства, а з іншого боку – виховувала соціально-активну, національно-налаштовану людину.

Людина як соціальна істота бере безпосередню участь у взаємодії з навколишнім середовищем через особистісний простір. Оцінюючи роль освітнього середовища в соціалізаційних процесах, Т. Менг зазначає, що його необхідно представляти як «багатомірне соціально-педагогічне явище, пов'язане в єдине ціле різними комунікативними механізмами, яке має ситуативний вплив на розвиток ціннісних орієнтацій особистості, відносин і способів поведінки, що актуалізуються в процесах освоєння, споживання й поширення соціокультурних цінностей» [Менг, 2000: с. 36].

Досліджувач освітнього середовища В. Ясвін дає таке його визначення: «освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [Ясвін, 2001: с. 17].

Під терміном «освітнє середовище вищого навчального закладу» ми розуміємо сукупність духовно-матеріальних умов його функціонування, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості студента, реалізацію творчого потенціалу його особистості. Освітнє середовище виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості.

У процесі взаємодії особистостей в освітньому середовищі особливої уваги заслуговують особистісні компоненти середовища. До таких В. Ясвін відносить:

– соціальний компонент – комплекс соціально орієнтованих потреб суб'єктів освітнього середовища, їх соціальних взаємодій та взаємовпливів;

– мотиваційний компонент – формування в учасників середовища сукупності спонукань та внутрішніх переконань, що регулюють процес професійного зростання майбутнього спеціаліста;

– креативний компонент – творчість як фактор позитивного розвитку особистості;

– рефлексивний компонент – усвідомлення значущості національних налаштувань та запорука їх використання у професійній діяльності;

– аксіологічний компонент – формування системи особистісно значимих цінностей;

– інтегративний компонент – об'єднання усіх попередніх компонентів у складну систему впливу на особистість.

Як стверджує Н. Кузьміна, системотворчим компонентом будь-якої педагогічної системи (в тому числі й освітнього середовища) є розвиток психічних новоутворень в особистісних характеристиках, діяльності, індивідуальності спеціалістів, що забезпечує їм продуктивне рішення особистісних та професійних завдань в умовах, що постійно змінюються [Кузьміна, 1990: с. 17].

Студентство як колективний вихованець суспільства несе в собі історію соціального світу у вигляді сукупності академічних знань і перспективи його розвитку в ролі потенції реалізації цих знань на практиці.

Основа фундаментальних знань, яка закладається академічною освітою, утворює той культурний стрижень, в якому конденсується вся культурна пам'ять соціуму, соціологічною проекцією якого є система ідеалів та цінностей народу.

Важливу роль у процесі формування національної ідентичності відіграє національний компонент у змісті професійної підготовки фахівця.

Але виконання націєтворчої функції освітнього середовища можливе лише за умов:

– підготовки молодшої людини до відтворення та трансляції культури в професійній діяльності та побуті;

– розвитку здібностей студентів до виявлення та інтеріоризації національних цінностей;

– емоційного забарвлення оцінки соціально значимих подій, символів та артефактів;

– цілеспрямованого використання знань, умінь, навичок та національних налаштувань у практичній діяльності.

Процеси формування особистісних характеристик студента відбуваються саме за умови реалізації цих можливостей. Адже національна культура – основна складова процесу формування національної ідентичності, ціннісні орієнтації особистості та емоційне ставлення до навколишнього середовища – запорука активної участі в суспільно-політичному житті суспільства, використання знань, умінь, навичок та національних налаштувань у практичній діяльності – шлях до професіоналізму.

Проте виховний потенціал освітнього середовища реалізується лише тоді, коли воно має гуманістичний характер, який визначається особистісним підходом до організації освітнього процесу, довірливою, відкритою, спільною діяльністю студентів і викладачів, спільною творчістю; культивуванням високогуманної, особистісно-значимої атмосфери взаємостосунків усіх суб'єктів середовища. За цих умов зростає значущість викладача як транслятора та основного джерела національних цінностей. Важливим фактором, який впливає на процеси формування соціальної позиції студентів, є спрямованість освітнього середовища і такі його характеристики, як відкритість та динамічність, під чим розуміється наявність активної взаємодії з різними громадськими об'єднаннями, соціальними організаціями, що забезпечує додаткові можливості для навчання, наявність умов для вільної комунікації в групі, на факультеті між викладачами та студентами і сприятиме формуванню позитивної національної ідентичності [Маслов, 2007: с. 129–139, с. 131].

Відкритість та динамічність освітнього середовища, в якому відбувається взаємодія з представниками різних закладів культури, з громадськими організаціями та об'єднаннями, «запускає» один з основних механізмів формування національної ідентичності – референтацію, в основі якої лежить процес ідентифікації особистості з значимими для неї персоніфікованими образами.

Моделюючи освітнє середовище, не можна не враховувати вплив на його учасників соціального середовища. Цей вплив не завжди має позитивний характер.

Отже, формування національної ідентичності в умовах освітнього середовища має бути під постійним діагностично-корекційним педагогічним впливом, який забезпечить можливість своєчасної корекції навчально-виховного процесу задля оптимізації комплексу дій національного налаштування.

Якщо освітнє середовище спрямовується на послідовний вплив викладача на емоційно-чуттєву, ціннісно-змістовну сфери особистості (за умови поетапного аналізу результативності процесу та корекції спільних дій), це забезпечить перетворення когнітивних (знанняєвих) факторів у афективні (емоційні), що, в свою чергу, агрегує обидві групи факторів у поведінково-діяльнису (конатативну) стратегію особистості. Результатом цього стане позитивна національна ідентичність студента.

Якість освітнього середовища може визначатися здатністю цього середовища забезпечувати всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей, пов'язаних із задоволенням їхніх потреб і трансформацією цих потреб у життєві цінності, що актуалізує процес їхнього особистісного саморозвитку. Освітнє середовище вищих навчальних закладів являє собою сукупність матеріальних факторів освітнього процесу й людських відносин, які встановлюють суб'єкти освіти в процесі своєї взаємодії. Суб'єкти освітнього процесу (у нашому випадку – це студенти й викладачі, адміністративно-управлінський персонал) організують, створюють освітнє середовище, постійно впливають на нього в процесі функціонування.

Висновки. Основними характеристиками освітнього середовища, що забезпечать ефективне та інтенсивне формування позитивної національної ідентичності студентів, ми вважаємо наступні умови його функціонування:

- гуманістичний характер освітнього впливу у середовищі;
- «відкритість» та «динамічність» освітнього середовища;
- акцентуація національного компоненту у змісті освіти;
- постійний діагностично-корекційний педагогічний вплив на освітнє середовище.

Комплексне застосування даних умов в освітньо-виховному процесі стане важливим фактором впливу на формування всебічно розвинутої особистості, яка крім професійних знань, вмінь та навичок буде мати сталу громадянську позицію, позитивну національну свідомість.

Представлений змістом навчального матеріалу, національний компонент виступає потужним чинником національної ідентифікації студентів, оскільки спрямований, насамперед, на підвищення рівня когнітивної складової національної ідентичності. Його акцентуація стає можливою через самоусвідомлення суб'єктами освітнього середовища національної компетенції як складової професійної компетенції, що сприяє формуванню в особистості загальної та професійної культури, засвоєнню загальнолюдських та національних цінностей.

Кінцевим результатом роботи освітніх закладів має стати людина з почуттям національної і власної гідності, з потребою пізнавати світ, себе, мати сенс власного життя, особистість з високим інтелектом і широким світоглядом, умінням реалізувати себе у майбутньому, умінням адаптуватися до змін і існувати в полікультурному просторі. Особистість, яка не тільки не загубила себе в множині культурних світів, а сформувала свою неповторну соціально-культурну ідентичність.

ЛІТЕРАТУРА

- Каташов, 2001* – Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 , «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 22 с.
- Кудря, 2012* – Кудря М. М. Педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Житомир, 2012. – 20 с.
- Кузьмина, 1990* – Кузьмина Н. В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. школа, 1990. – 117 с.
- Маслов, 2007* – Маслов К. И. «Образовательная среда»: основные подходы к определению понятия / К. И. Маслов // Синтез : науч.-теор. и практ. журнал Кубанского отделения Российского философского общества при РАН. – 2007. – № 2 (16). – С. 129–139.
- Менг, 2000* – Менг Т. В. Образовательная среда как условие создания патриотически-настроенного молодого поколения : материалы V Междунар. науч.-практич. конф. / Т. В. Менг. – М.: ИП РАН; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 320 с.
- Панченко, 2011* – Панченко Л. Ф. Теоретико-методологічні засади розвитку інформаційно-освітнього середовища університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.10 , «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» / Л. Ф. Панченко. – Луганськ, 2011. – 46 с.
- Ясвин, 2001* – Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

REFERENCES

- Katashov, 2001* – Katashov A. I. Pedagogichni osnovy rozvytku innovatsiynogo osvithnyogo seredovyscha suchasnogo litseyu : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zagalna pedagogika ta istoriya pedagogiky» / A. I. Katashov. – Lugans'k, 2001. – 22 s.
- Kudria, 2012* – Kudria M. M. Pedagogichni zasady zberezheniya natsionalnoyi identychnosti vyschoyi osvity Ukrainy v konteksti globalizatsiyi : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zagalna pedagogika ta istoriya pedagogiky» / Zhytomyr, 2012. – 20 s.
- Kuzmina, 1990* – Kuzmina N. V. Proffesionalizm lichnosti pryepodavatyelya i mastyera proizvodstvynnogo obucheniya / N. V. Kuzmina. – M. : Vyssh. Shkola, 1990. – 117 s.
- Maslov, 2007* – Maslov K. I. «Obrazovatelynaya sryeda»: osnovnyye podkhody k opryedyeleniyu ponyatiya / K. I. Maslov // Sintez : nauch.-teor. i prakt. zhurnal Kubanskogo otdyeleniya Rossiyskogo filosofskogo obschystva pri RAN. – 2007. № 2 (16). – S. 129–139.
- Meng, 2000* – Meng T. V. Obrazovatelynaya sryeda kak usloviye sozdaniya patrioticheski-nastroyennogo molodogo pokolyeniya : materyaly V Myezhdunar. nauch.-praktich. Konf. / T. V. Meng. – M. : IP RAN; Yekatyerinburg: Dyelovaya kniga, 2000. – 320 s.
- Panchenko, 2011* – Panchenko L. F. Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku informatsiyno-osvithnyogo seredovyscha universytetu : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora ped. nauk : spets. 13.00.10 «Informatsiyno-kommunikatsiyni tekhnologiyi v osviti» / L. F. Panchenko. – Lugansk, 2011. 46 s.
- Yasvin, 2001* – Yasvin V. A. Obrazovatelynaya sryeda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu / V. A. Yasvin. – M. : Smysl, 2001. – 365 s.

Надійшла до друку 24.07.2014.

УДК 378.6:37]:001(477)»60/80»

Ганна Лебединець

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У 60-80-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкриті тенденції розвитку педагогічної освіти і науки як у середній загальноосвітній школі так і у вищих навчальних закладах України у 60-80-х роках ХХ століття. Показано, що саме ці роки насичені подіями величезного історичного значення і характеризуються нестійкими тенденціями в суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни, обумовлені впровадженням обов'язкової середньої освіти. Проаналізовано організацію